

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ГАРТМАН М. Т.,
аспірант кафедри теорії та історії держави
і права юридичного факультету
(Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»)

УДК 340.1

**ІСТОРИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ЄВРЕЙСЬКОГО ПРАВА В ПЕРІОД ПЕРШОГО ХРАМУ**

Стаття присвячена висвітленню основних історичних умов, під впливом яких здійснювався процес формування та розвитку єврейського права в період Першого Храму. Розкрито політичні проблеми, які стали причиною спочатку розколу єврейської держави, а в подальшому призвели до першого в історії єврейства вигнання. Автором проаналізовано стан правопорядку в тогочасному єврейському суспільстві та виокремлено діяльність пророків як основний фактор впливу на зміцнення законності.

Ключові слова: *Храм, Ізраїльське царство, Юдея, єврейське право, Танах, Тора, Мойсеевий Закон.*

Статья посвящена освещению основных исторических условий, под влиянием которых осуществлялся процесс формирования и развития еврейского права в период Первого Храма. Раскрыты политические проблемы, которые стали причиной сначала раскола еврейского государства, а в дальнейшем привели к первому в истории еврейства изгнанию. Автором проанализировано состояние правопорядка в тогдашнем еврейском обществе и выделена деятельность пророков как основной фактор влияния на укрепление законности.

Ключевые слова: *Храм, Израильское царство, Иудея, еврейское право, Танах, Тора, Моисеевий Закон.*

The article is devoted to the major historical conditions which influenced the process of formation and development of Jewish law during the period of the First Temple. The political problems that caused the first split in the Jewish state and subsequently led to the first ever Jewish exile are described in the article. The author analyzes the rule of law in the Jewish community of that time and the activities of the prophets, as the main factor of influence on the rule of law.

Key words: *Temple, the kingdom of Israel, Jew, Jewish law, Tanakh, Torah, Moses's law.*

Вступ. У вітчизняній історико-правовій науці відсутні чітке уявлення про єврейську політико-правову концепцію, дослідження, що висвітлювали б історичні умови, в яких проходила свій розвиток одна з найдавніших правових систем світу – єврейська. Період Першого Храму являє собою актуальність у дослідженні тому, що відбувся перехід на новий рівень служіння Богу, а результат державотворення як в Юдеї, так і Ізраїльському царстві залежав безпосередньо від виконання та дотримання норм Мойсеевого Закону.

Питання історії єврейського народу дістало повне відображення в зарубіжній літературі. Відомими істориками, які суттєво розширили знання з питань єврейської історії, є А. Лопухін, Г. Грець, Й. Флавій, С. Дубнов, С. Рот, Ш. Єтінгер та інші. У сучасній українській літературі дослідження з питань поставленої проблеми практично відсутні. Разом з тим, враховуючи роль періоду Першого Храму в контексті всієї єврейської історії, існує потреба в дослідженні основних політичних, економічних, соціальних чинників, в умовах яких розвивались єврейська правова свідомість та право. Першоджерелами, що розкривають тогочасний рівень законності та стан правопорядку в єврейському суспільстві, є Тора та Танах.

Постановка завдання. Основна мета дослідження полягає в аналізі історичних подій періоду Першого Храму та висвітленні на їх основі наслідків невиконання єврейським народом норм Мойсеєвого Законодавства в контексті існування єврейської держави в цілому.

Результати дослідження. Період Першого Храму в історії єврейського народу настав відразу після діяльності так званого «періоду суддів». Незважаючи на авторитет, яким користувалися в народі судді, вони не змогли забезпечити розвиток стійкої централізованої влади в усіх дванадцяти колінах. Соціальні та економічні умови, що існували в цей час, вимагали більш централізованої системи управління, яка б могла вирішити питання нового образу життя. Попри всі застереження духовних лідерів, єврейський народ, не захотів виділятися з-поміж інших народів і виявив бажання мати єдиного главу держави, який установив би нову централізовану форму правління.

Такі історичні події стали передумовою створення нового державно-політичного режиму, про який у свій час передбачив Мойсей: «Коли ти ввійдеш до того Краю, що Господь, Бог твій, дає тобі, і посядеш його, і осядеш у ньому, та й скажеш: «Нехай я поставлю над собою царя, як усі народи, що в моїх околицях» [1, Шофтїм 17:14]. Сини останнього судді Ізраїлю – Самуїла, будучи суддями в ізраїльському народі, не виконували свої обов'язки добросовісно, як того вимагав Закон, порушували його та принципи правосуддя, брали підкуп. Це стало підставою народного бунту та вимогами створення нового для єврейської нації інституту – царської влади. Згідно Танаху, «зібралися всі Ізраїлеві старші і прийшли до Самуїла до Рами та й сказали до нього: «Ось ти постарівся, а сини твої не йдуть дорогами твоїми. Тепер настанови нам царя, щоб судив нас, як у всіх народів» [2, Шмуель 8: 4–5]. До цього часу в ізраїльському народі, вибраному і особливому через знання Закону, верховна влада була зосереджена в руках Бога, який став керівником і царем євреїв, тим самим відрізняючи їх від інших народів.

Епоха Першого Храму бере свій початок від третього царя Ізраїля – Соломона, який збудував Храм (בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, бет ха-микдаш) в Єрусалимі, та завершується руйнуванням вавилонянами Храму в 586 р. до н. е. На відміну від свого батька Давида та його попередника Саула, Соломон був не воєнним, а мирним царем, про що свідчить і його ім'я Шломо – שְׁלֹמֹה, що з івритського слова שָׁלוֹם означає «мир». В історії наявні розбіжності щодо часу, коли царював Соломон. Так, російський учений Дубнов С.М. притримується думки, що Соломон правив з 990 по 950 р. р. до н. е. [3, с. 71], а в Електронній єврейській енциклопедії зазначається період з 967 по 928 р. р. до н. е. [4].

Доктор юридичних наук Калініна Євгенія Валеріївна в дисертаційному дослідженні «Древнеиудейское учение о государстве и праве: источники и принципы», аналізуючи інститут царської влади, зазначає, що «особисті якості юдейського царя, якого уповноважили правити вибраним народом, повинні були вселяти впевненість, що він буде поступати у відповідності до Законів Тори» [5, с. 52]. Саме такими якостями був наділений Соломон. Танах описує, що він прославився мудрістю, яку отримав від Бога, та роллю «наймудрішого судді»: «...і стали боятися царя, бо бачили, що в ньому Божа мудрість, щоб чинити суд» [2, Мелахім I, 3:28]. Перед смертю Давид, який особливу увагу приділяв питанням релігії, в тому числі й Закону Мойсея, наказав: «І будеш ти стерегти накази Господа, Бога свого, щоб ходити його дорогами, щоб стерегти постанови Його, як написано в Мойсеєвім законі, щоб тобі щастило в усьому, що будеш робити, і скрізь, куди звернешся» [2, Мелахім I, 2:3].

Варто відзначити, що одним з найбільших досягнень Соломона стало будівництво Храму, про зведення якого мріяв його батько – Давид. Крім того, вагомий внесок був зроблений у налагодження міжнародних відносин із сусідніми країнами, заключивши мирні союзи та торговельні договори, в тому числі з царем Тиру – Хірамом, що постачав кедрові та кипарисові дерева для будівництва Храму.

Після семи років будівництва Храм був завершений. Це була кульмінація грандіозних будівельних робіт царя Соломона. Храм мав два відділення: внутрішнє («дебір» – «свята святих») та зовнішнє («гехаль» – «святинище»). Закон на кам'яних скрижалях у ковчезі знаходився у внутрішньому відділенні, над яким простягали крила херувими з позолоченого оливкового дерева. Здавалось, що «хмара наповнювала Господній храм». Йосип Флавій [6, Книга 8, Глава 3:8], описуючи красу та велич Храму, підкреслює, що «все це Соломон спорудив, як найкраще й найбагатше, в честь Господа Бога». Крім того, недалеко від Храму був побудований царський дім фінікійськими майстрами протягом 13 років. Він складався з декількох будівель, зв'язаних між собою, однією з яких була судова зала, де цар вирішував судові спори та приймав іноземних послів [2, Мелахім I, 7:7].

Проте, хоч будівництво Храму повинно було бути об'єднуючим фактором для Ізраїльського царства, все ж існували політичні проблеми, що стали причиною його розколу.

По-перше, незважаючи на зовнішній блиск і красу Храму, всередині єврейського народу існували фінансові кризи, викликані примусовими роботами на будівництві Храму та постійними податками, необхідними для утримання царського двору;

По-друге, дехто із колін Ізраїлевих не був згоден із встановленням центрального місця для поклоніння в Єрусалимі та з привілейованим становищем колін Юди та Веніаміна (Саул був із коліна Веніаміна, а Давид походив з коліна Юди);

Р. Банк зауважує, що розкол у суспільстві був викликаний тим, що «багато хто вважав Соломонів храм більш подібний на ускладнену модель язичницького суспільства, ніж був відображенням духовної сторони релігії єврейського народу, яка зародилась в безкрайніх просторах пустині» [7, с. 82].

Останньою крапкою в розколі Ізраїльського царства стали слова сина Соломона – Рахавама, який, вступивши на престол, на благання народу зменшити податки, накладені Соломоном, дав відповідь: «Мій батько вчинив був тяжким ваше ярмо, а я додам до вашого ярма. Батько мій карав вас бичами, а я каратиму вас скорпіонами» [2, Мелахім I, 12:14].

Історики датують розкол Ізраїльського царства 928 р. до н. е. [8, с. 27]. Таким чином, створені були два царства: десять північних колін повстали проти нового царя і на чолі з Єровоамом проголосили своє царство – Ізраїльське, а на півночі коліна Юди і Веніаміна створили Юдейське царство з царем із роду Давида, яке ще називали Юдея. Остаточне й повне відділення північного царства від Юдеї настало після спорудження на Півночі двох храмів – одного в Бет-Елі, а іншого в місті Дан. Це призвело до того, що два незалежні царства стали лише тінню могутньої колись держави, якою управляли Давид та Соломон.

Втративши територіальну та духовну єдність, єврейський народ, піддаючись впливу на них з боку язичницьких народів, забули Закони, дані Мойсеєм на горі Сінай, і відступили від принципів справедливості та рівності, закладених в системі тогочасного правосуддя. Саме в цей період в обох царствах спостерігається вагомий вплив на суспільство та державне керівництво пророків. Пророк – це людина, що була посередником між Богом і народом та доносила волю Бога до людей, царів і священників. Авторитет, яким користувався пророк, пояснювався тим, що через нього говорив Господь. Часто свої звернення пророки починали словами: «Так говорить Господь:...»

Варто підкреслити, що діяльність пророків у єврейському суспільстві зводилась до наступних повноважень:

1. Виконання наказу Господнього щодо призначення царя, а отже, і можливістю його зняття з престолу: «І сказав Самуїл до Саула: «Господь послав був мене помазати тебе на царя над народом Його, над Ізраїлем» [2, Шмуель I, 15:1].

2. Засудження народу за порушення та невиконання єврейських законів. Пророк Осія, передаючи слова Бога, звертається до Ізраїльського царства: «Погиє народ Мій за те, що не має знання: тому, що знання ти відкинув, відкину й тебе, щоб не був ти для Мене священиком. А тому, що забув ти Закон свого Бога, забуду синів твоїх Я!» [2, Ошейа 4:6]. Про порушення закону священиками наголошував пророк Малахія: «А ви відхилились з дороги, вчинили таке, що багато спіткнулись в Законі, Левієвого заповіта понижили, говорить Господь Саваот. Тому-то і Я вас зробив погорджуваними й низькими для всього народу, бо не стережете доріг Моїх ви та не безсторонні в Законі» [2, Малахі 2:8–9].

3. Заклик до встановлення в суспільстві права, справедливості, свободи та рівності: «Тому за те, що топчете вбого й здираєте хабар із нього хлібом, ви, збудувавши із тесаного каменя доми, не будете в них жити; ви насадили виноградники прецишні, але вина із нього не будете пити. Бо я знаю, яка їх безліч – тих переступів ваших, і які великі гріхи ваші; ви, що утискаєте праведника, що берете підкупа і відпихаєте убогого при брамі!» [2, Амос 5:11–12]. Пророк Амос наголошує, що Бог цінує не релігійні обряди, а добро та справедливість до людей: «Зненавидів Я, обридів Собі ваші свята, хай тече правосуддя, немов та вода, а справедливість – як сильний потік!» [2, Амос 5:21,24]. Вказував народу на високі суспільні й духовні ідеали в Юдеї пророк Ісаїя: «Умийтесь, очистіть себе! Відкиньте зло ваших вчинків із-перед очей Моїх, перестаньте чинити лихе! Навчіться чинити добро, правосуддя жадайте, карайте грабіжника, дайте суд сироті, за вдову заступайтесь!» [2, Йешайа 1:16-17].

4. У критичних моментах духовна підтримка єврейського народу, заклик до каяття, навернення та пророкування про нове відродження. Пророк Ісаїя, говорячи про те, що падіння Юдеї буде покаранням за гріхи, вчинені юдеями, все ж сповіщав, що настане час, коли Господь позбирає врятованих: «І станеться той день, і знову простягне Господь Свою руку, щоб набути останок народу Свого. І поганам підійме Він прапора, і згромадить вигнанців Ізраїля, і розпорошення Юди збере з чотирьох країв світу!» [2, Йешайа 11:11–12]. Про визволення єврейського народу та повернення його на обітовану землю пророкував пророк Єремія: «Тими днями та часу того Я Давидові зрощу пагінець справедливості, Він буде чинити на землі правосуддя та правду! Юда буде спасений в тих днях, а Єрусалим буде жити безпечно, і його будуть кликати так: «Господь – наша правда!» [2, Єйха 33:15–16].

Слід відзначити, що діяльність пророків відрізнялась за формою та змістом. Так, Єлисаветський С.Я. за змістом і формою діяльності розділяє пророків на дві категорії. До першої він відносить пророків середини 9 ст. до н. е. таких, як Ілля та Єлисей, діяльність яких зосереджувалася, головним чином, на політичній сфері, а їхній вплив часто був вирішальним фактором зміни династії в Ізраїльському царстві. До другої категорії історик відносить так званих «письмових пророків», виступи яких зафіксовані в Біблійських книгах (Амос, Ісаїя, Єремія і ін.) та які, унаслідуючи ідеали попередників, перетворились у борців за соціальну справедливість та істинне богопоклоніння [9, с. 74].

В епоху першого Храму, коли правова та релігійна свідомість єврейського суспільства здебільшого характеризувалась усвідомленим ігноруванням вимог закону, зневажливим ставленням до релігійно-правових принципів та традицій, інколи спостерігались і періоди просвітництва. Одним із них був час царювання в Юдеї царя Йосії. Після того, як цар Манасія ввів у Єрусалимський Храм язичницьку символіку та культ, важко було відродити віру в єдиного Бога та сповідування єврейських законів. Проте, Йосії це вдається, в Танасі читаємо: «І робив він (Йосія) угодне в Господніх очах, і ходив усією дорогою свого батька Давида, і не вступався ані праворуч, ані ліворуч» [2, Мелакім II, 22:2]. Саме під час його правління в 621 році до н. е., при очищенні Храму, первосвященик Хілкїя знайшов «Книгу Закону», якою, на думку більшості істориків, була книга Дварім (Повторення закону) [10, с. 18]. В знайденій книзі була передбачена доля ізраїльського народу та держави, викладені ідея Єдиного Бога та ті принципи, які повинні були закладені в свідомості вибраного Ним народу. Після прочитання писарем книги цар Йосія зрозумів, як сильно відступив єврейський народ від даних йому Богом священних законів. Танах описує: «І сталося, як цар почув слова

книги Закону, то роздер свої шати... і наказав говорячи: «Ідіть, зверніться до Господа про мене та про позоставих в Ізраїлі та в Юдеї, про слова цієї книги, що знайдена. Великий-бо гнів Господній, що вилився на нас за те, що батьки наші не дотримували Господнього слова, щоб робити все, як написано в цій книзі» [2, Діврей а-Йамім II, 34:19, 21].

Знайдена книга законів стала відкриттям, що нагадало євреям, якими повинні бути відносини вибраного народу з Богом. Відомий єврейський історик Генріх Грець у своїй праці «История евреев с древних веков до настоящего времени» дає таку характеристику знайденої книзі: «Сама вона оголошує себе новим союзом, який Мойсей, іменем Бога, уклав з народом безпосередньо перед своєю смертю та перед вступом народу в обітовану землю в країну Моав, – союзом, відмінним від того, який Господь уклав з Ізраїлем на горі Хорив» [11, с. 231]. Про «відновлення Заповіту з Богом, який уже давно був забутий», описує німецький науковець Ульріх Гарбеке. Учений наголошує, що такий Заповіт був відновлений після знайдення «Книги Закону» шляхом святкування Пасхи [12, с. 26]. Це було ще одне духовне відновлення єврейського народу. Цар скликав весь народ в храм, голосно прочитав знайдену книгу і змусив народ дати обіцянку «додержувати заповіді Його, свідчення Його й устами Його всім серцем». Таким чином, цар Йосія відновив релігію та духовне життя народу, до якого так часто закликали пророки.

Незважаючи на тимчасові етапи просвітництва в духовному житті єврейського народу, пророцтва, сказані пророками, все ж збулися. Вже в 721 році Самарія була завойована асирійським царем Саргоном II, що означало остаточне падіння Ізраїльського царства [3, с. 154]. Десятки тисяч ізраїльтян були розселені в окремих областях Ассирії, асирійці й вавилоняни були переселені в Самарію. В результаті асирійці, унаслідок ізраїльських звичаїв та вірування, утворили напівєврейську народність, відому під назвою «самаритяни», а нащадки десяти колін Ізраїля, асимілювавшись між азійатськими племенами, зникли як єврейська нація. Так завершило свої існування Ізраїльське царство, проіснувавши після відділення від Юдейського майже 250 років.

Деякий час здавалося, що Юдеї, на відміну від Ізраїльського царства, вдасться протистояти ворогові. Проте, наслідок беззаконня, передбачений словами пророків, був відомий ще задовго до падіння Юдейського царства. Духовна святиня Юдеї стояла чотири століття, поки не була зруйнована вавилонським правителем Навуходоносором [13, с. 410]. У 597 році до н. е. ним був захоплений Єрусалим, а згодом, в 586 році, внаслідок непокори Вавилонії та непослуху словам пророка Єремії, був зруйнований і сам Храм.

Висновки. Історичні події епохи Першого Храму чітко відображені в одній із найдавніших священних книг єврейського народу – Танасі. Тут діяльність пророків та історія єврейського народу описується як в Невіім, так і в Ктувім. Період, який розпочався процвітаням і духовним розвитком народу, закінчився першим у єврейській історії вигнанням з власної держави, шлях до створення якої був довгим та нелегким. Причиною такого розвитку подій було відступництво від норм «Книги Закону».

Список використаних джерел:

1. Тора. Пятикнижие и гафтаротг. Ивритский текст с русским переводом и классическим комментарием «Сончино» / коммент. сост. д-р Й. Герц. – М.: Мосты культуры; Иерусалим: Гешарим, 2007. – 1455 с.
2. Танах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://toldot.ru>.
3. Дубнов С.М. Всеобщая история евреев от древнейших времен до настоящего. Книга 1. СПб.: Тип. т-ва «Общественная польза», 1910. – 640 с.
4. Электронная еврейская энциклопедия. Том 8. Кол. 421–425.
5. Калинина Е.В. Древнеиудейское учение о государстве и праве: Источники и принципы: диссертация кандидата юридических наук. Специальность: 12.00.01 – Теория и история права и государства; история правовых учений / Е.В. Калинина; Науч. рук. В.Б. Романовская. – Нижний Новгород, 2003. – 202 с.

6. Йосиф Флавий. Иудейские древности: В 2 Т. Переизд.: с пред. и прим. В. А. Федосика и Г. И. Довгяло. Беларусь: Минск, Т. 1. – 1994. – 560 с.
7. Банк Р., Гутин Д. История и наследие еврейского народа. От Авраама до сегодняшнего дня. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 319 с.
8. Эттингер Ш. Очерки по истории еврейского народа. Тель-Авив: Изд-во: «Ам овед», 1972. – 872 с.
9. Елисаветский С.Я. История еврейского народа: Курс лекций: Учебное пособие. – Киев, 2000. – 432 с.
10. Рот С. История евреев с древнейших времен по шестидневную войну. Иерусалим. Перевод с английского Тель-Барух, [б.г.]. – 1967. – 426 с.
11. Грец Г. История евреев от древнейших времен до настоящего. Том 2. От распада царств при Иеровоаме и возрождения пророчества до разрушения Иерусалима и Храма и Плача Иеремии. Перевод с последнего немецкого издания по ред. О. Инбера. – Том 2. – Одеса: Топография «Издатель», 1906. – 375 с.
12. Ulrich Harbecke. Die Juden Geschichte eines Volkes. – Düsseldorf: Grupello, 2007. – 192 S.
13. Лопухин А.П. Библейская история в свете новейших исследований и открытий. Беспл. прил. к журн. «Странник». Изд. 2-е. – СПб., 1915. – 416 с.

ГОРБЕНКО Л. А.,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 340

БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА ПРАВА

Суб'єкт права – багатоаспектне явище. З метою визначення та надання характеристики кожному з аспектів, розглядається поняття суб'єкта права в його найважливіших проявах. Також вказується елемент, який визначає значущість суб'єкта права для самого права.

Ключові слова: суб'єкт права, правосвідомість, юридична зовнішність, творець права, соціально-правова цінність, правопорядок, правові норми, правова особа, джерело права, правосвідомість.

Субъект права – многоаспектное явление. С целью определения и предоставления характеристики каждому из аспектов, рассматривается понятие субъекта права в его важнейших проявлениях. Также указывается элемент, который определяет значимость субъекта права для самого права.

Ключевые слова: субъект права, правосознание, юридическая внешность, творець права, социально-правовая ценность, правопорядок, правовые нормы, правовое лицо, источник права, правосознание.

